

dius volt Tomiban. Amúgy is zárkózott jellemét a kisvárosnak számára nyomasztó légkör még inkább fokozta. Hangulatának a szintén ebbe a kötetbe foglalt, Fogarason íródott Éhszomj című versében ad hangot: „Mint anyja emlejétől elvált / gyermek az ős tej drága kincsét / szomjazom én, világtól elzárt, / az eleven világot ismét.” (A kötet eredeti címe: Klasszikus álmok volt a kiadó változtatta meg a kötetnyitó versből kölcsönzött sorra.)

„Ballada Irisz fátyoláról” tehát a verscím, ami már az Irisz név által is kötődik előzményéhez, Babits első kötetének címéhez, a „Levelek Irisz koszorújából”-hoz. (1902-1908). Ennek utolsó darabja „A lírikus epilógja”, mely a meg nem értettség, a magány, az Én kitörése reménytelenségének művészi feljajdulása. Annak a magánynak, mely a Balladában az elmúlás óhajának a fokáig jut el. Lét és elmúlás bölcséleti gondolata foglalkoztatja a Balladát követő „Esti kérdés”-ben is, amit így fogalmaz át költői kérdéssé: „miért nő a fű, hogy ha majd leszárad? / miért szárad le, hogyha újra nő?” Szintén ez a kötet tartalmazza a „Két nővér” című verset. Vágy és bánat, derű és komorság testvérek itt, az összetévesztésig hasonlóak, sőt néha szerepet cserélők.

Tehát: a halálhangulat Babitsnak ebben a versében nem pillanatnyi állapot tükröződése, hanem hosszantartó fájdalmas válságérzet művészi lecsapódása.

9. Összegezés. A Ballada címében is, refrénjeiben is újra meg újra idézi a szivárványkoszorús görög istennőt, iriszi jellemző képét adva a négy versszakban a négy évszaknak. Sajátos vonása (mely élesen megkülönbözteti a hasonló tárgyú költeményektől), hogy bár sokszínű képet fest a négy évszokról, mindegyikbe beleszövi az elkerülhetetlen halál bús fenyegetését. Éppen ez a legművészebb a költeményben: egy-egy versszak kezdete csupa szín, csupa élet, de mindegyik áthajlik az elmúlás sápasztó gondolata felé. Tavasz is, napfény is éppen azért félelmetes, mert életet fakaszt, mert vágyakat kelt és a fakadó életben éppen úgy ott csírázik már a halál, mint az ébredő vágyban az új szenvedés.

Tartalom és forma egyezik, megbonthatatlan egységben lélegzi ugyanazt a gondolatot, ez avatja művészi értéké, sikeresen megvalósított költeménnyé a Balladát.

JEGYZETEK

- (1) Szabolcsi Milós: A verselemzés kérdéseihez. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1968. Irodalomtörténeti füzetek 88. p.
- (2) Petőfi S. János: Műelemzés-strukturalizmus-nyelvi struktúra – Kritika, 1968/10. sz. 18-28. p.
- (3) Szabolcsi Miklós: I.m. 89. p.
- (4) Petőfi S. János: I.m. 21. p.

SALLÓ LÁSZLÓ

Az irodalom helyzettudata

Füzi László „láttelelei”

Az utóbbi évtizedek magyar irodalmát mint szociológiai jelenséget igyekszik körüljárni ez a könyv. Füzi módszere azonban nem a szociológusé, hanem az irodalomtörténészé és a kritikusé.

Elfogadja, hogy az irodalom olyan sajátos közlésrendszer, amely információkat közvetít a társadalomról, s a közvetítés módja nemcsak poétikai, hanem társadalmi tényezők által determinált. Nagyon jól tudja, hogy az ilyen értelemben tárgyalható művek esztétikai értéküket illetően nem föltétlenül kiemelkedőek. Füzi László az irodalom helyzettudatán részben azt érti, hogy „mit mondanak a kialakult helyzetről az írók”, a művek milyen fontosabb társadalmi folyamatokról és tendenciákról tudósítanak. Roland Barthes szerint az irodalom egyrészt művek rendszere, másrészt intézményrendszer. Következésképpen a

helyzettudathoz az is hozzátartozik, hogy az utóbbi – az alaposan megváltozott körülmények között – hogyan működik.

A kötet címadó nagy tanulmányának érdeme, hogy minden eddiginél hitelesebb kép bontakozik ki belőle. Igazabb, mint például az irodalmi életet és kritikát egyébként is csak 1976-ig tárgyaló akadémiai kézikönyvből. Füzi László minden fontosabb idevágó írást, dokumentumot elolvasott, hatalmas föltáró munkát végzett. Ám így, a gazdag tényanyag birtokában sem volt könnyű dolga. Amikor „évtized-karakterológiára” vállalkozik, a működő, gyakran ellentétes törekvéseket magával sodró élő irodalom bonyolult szövevényét tapasztalja. Régi és új mindig egymás mellett él. Legfeljebb annyi látható, hogy ami az egyik periódusban domináns, az a következőben már nem az. „Magam – írja Füzi László – a hatvanas-hetvenes-nyolcvanas évtizedek magyar irodalma egyik legjellegzetesebb sajátosságának éppen a társadalmi és a történelmi kérdések iránti érdeklődést tartom. Szinte a nemzedékek láncszerűségében lehetne említeni a neveket és generációkat: *Ilyés Gyula, Veress Péter, Németh László, Sánta Ferenc, Nagy László, Csoóri Sándor, Tornai József, a Hetek és a Kilencek.*” Különösen a nyolcvanas években azonban azt látjuk, hogy nemcsak a társadalmi érdeklődés, hanem a történetiség-élmény és -tudat is egyre kevésbé jellegadó. Az „új próza” egészére pedig semmiképpen sem jellemző. *Mészöly* műveinek „történelmi alárétegzettségére” még igen, de ebben a körben már az Ottlik-mű is nehezen helyezhető el. Irodalmunk tradicionális társadalmisága és történetisége – valahol áttételesen – *Nádas, Esterházy, Bereményi, Lengyel Péter* és *Spiró* alkotásaiban is jelen van, nem is hiányozhat belőlük. (Ld. Esterházy: „...mert ha egy kicsit is jó, akkor úgyszólván az egészben, ha meg kicsit se jó, akkor hiába mondja: csak cifrázza...”) Ez azonban már másféle, nem közösségi ideológiák által meghatározott világszemlélet. Nem is szólva arról, hogy a mai huszonévesek és harmincasok még inkább hátat fordítanak eme tradíciónak. Betöltötte-e, betölti-e az irodalom a helyzettudatosító feladatát? A Füzi László tanulmányában is sokat emlegetett új irodalmiság a maga relativizáló, hangsúlyozottan nem tükrözéselvű, nem valóságábrázoló törekvéseivel éppen ettől a hagyományos szereptől választja le az irodalmat. A szerző Németh László-idézete pontos és elgondolkodtató: „Én a korábrázolók korait legföllebb mint művészi fikciót vagyok hajlandó méltányolni. Egy korábrázolás nem annyit ér, amennyire igaznak bizonyul, hanem amennyire mint művészi eszköz bevált.” A mai próza felfogása azonban még ettől is jelentősen eltávolodik. Németh értelmezett, középpontot feltételező világa és a posztmodern helyzetérzékelés viszonylagossága, irracionizmusa és katasztrófizmusa között van az igazi különbség. *Sándor Iván* találó kifejezésével „a megértő-felelő kultúrát” (részben legalábbis) valami más váltja föl.

„Mostanság a politikai kérdések irodalmi megközelítése már nem foglalkoztatja a közvéleményt, csupán a politikai vonatkozású művek azok, amelyek nagyobb érdeklődést keltenek. Kérdéssé vált tehát irodalmunk jövője, vagy inkább az, hogy meddig tud irodalmunk közönség nélkül létezni” – olvashatjuk egy helyen. Füzi László, aki „noteszlapjai” tanúsága szerint „az élet egyetlen értelmének” tartja az irodalmat, írásaiban nagyon sokszor fölteszi a kérdést, hogy hová lett az olvasó. Miért fordul el a magyar társadalom a saját irodalmától? Netán az irodalom csak a diktatúrákban fontos? Sejtí, egyetlen ok aligha adhat magyarázatot. Csökkent (és csökken ma is) a művelődés vágya. A cselekvésre kényszerítő helyzetektől, a napi megélhetési gondokkal együttjáró kultúraellenességtől az oktatás anomáliáiig sokféle ok lehetséges, s ebből a sorból talán az irodalomnak nem a felelőssége, hanem a változásaiból (is) következő természetes (?) közönségvesztése nem hagyható ki. Ha a mai magyar írók egy bizonyos része nem vesz figyelembe egy bizonyos olvasót, ne csodálkozzunk, hogy az ily módon született szöveg csak keveseknek (ad absurdum: senkinek se) való. (Ld. *Szilasi László* esszéje a *Csipesszel a lángot*. Tanulmányok a legújabb magyar irodalomról c. kötetben.) Sok olvasó lehet tanácstalan, amikor olyan fogódzók nélkül marad, mint a történelem, a személyiség, a tradíció, az értékrendek, sőt, a nyelvbe vetett bizalom.

Nagyon sokat tud Füzi László a mai magyar irodalom intézményrendszeréről is. Folyóiratszerkesztőként naponta tapasztalja a kultúrára leselkedő veszedelmeket. Pontos megfigyelései vannak. Igaz, hogy az új lapok irányzatosabbak, s tegyük hozzá, a korábban irányzatosnak tartott folyóiratok olykor jóval toleránsabbak, nyitottabbak a különféle

beszédmodok iránt. Aggodalmával is egyetérthetünk: megtölthető-e egyáltalán közlésre érdemes írásokkal a sok folyóirat? A korábbi szigorúan ellenőrzött könyvkiadás írók megálázásával és kálváriájával jellemezhető. Ugyanakkor az is elmondható, hogy igazán jelentős mű nem maradt fiókban.

Mai irodalmunkról – választott nézőpontjából – rendkívül gazdag képet ad Füzi László kötete. A poétikai látószög akkor válna igazán szükségessé, amikor alkotói módszereket, olykor homlokegyenest eltérő írói törekvéseket kell árnyalni, megkülönböztetni. Így kerülnek egymás mellé (például a „realista társadalomábrázoló irányzat” vonulatába) a legkülönbözőbb írók. „...az újabb magyar irodalom a prózából szinte eltüntette a fikciót, így ez a modernség szükségszerű útját járó irodalom a szélesebb közönség számára egyszerűen ’fogyaszthatatlanná’ vált” – írja Füzi László. Talán az eseményes elemek, a story eltűnéséről van szó, minthogy az „új próza” inkább a fikcionalitás hangsúlyozásával írható le. Ilyen és ehhez hasonló megjegyzéseink persze semmit nem vonnak le a könyv értékéből.

Rendkívül erős közéleti érdeklődés jellemzi Füzi Lászlót. Különösen az *Utazás Romániába*, a *Noteszlapok* és a *Napló, most* bővelkedik politológusokat megszegyenítő telitalalatokban. Talán akkor a legrokonszenvesebb, amikor – a sok értelmetlen civakodás látán – a „belátás-fok” megvalósulását sürgeti. Négy *Németh László*-tanulmányának és másfél tucatnyi kritikájának értékelésére itt nincs terünk, csupán a szerző sokirányú érdeklődését jelezzük. Egyik jegyzetében Markó Bélát idézi: „A hagyományokból nem érdemes kilépni. Át kell engedned magad ennek az évszázados áramlásnak, hogy sodorjon új vizek felé! Sokszor elmondtam magamban: át kell engedned magad ennek az évszázados áramlásnak... Nem rossz program ebben a kísérletezésektől, divatoktól, önjelölt zseniktől hangos korban...”

Füzi László: *Az irodalom helyzettudata*. Jelenkor Kiadó, 1993.

OLASZ SÁNDOR

Kevés probléma, számos erény

A könyv a Pedagógus Szakma Megújítása Projekt támogatásával készült sokadik értékes hozzájárulás a hazai pedagógia fejlesztéséhez. Eredetileg rádióműsor-ként futott – azonos címmel – 1986 és 1989 között, melynek szerkesztője Sárkány Klára, műsorvezetője Kamarás István volt. 16 beszélgetést tartalmaz, középiskolásokkal játékról, hazugságról, önzésről, szerénységről, szeretetről, önismeretről, pályaválasztásról, jólétről, előítéletekről és még számos más témáról. A kötetet közel hatvan szerzőtől vett tartalmas, a témákhoz szervesen kapcsolódó, telitalalat-idézet, névmutató és tárgymutató szerencsésen egészíti ki.

A kevés probléma...

Néhány apró, de kultúrateremtő és -közvetítő kötettől annál kevésbé várt, s így annál bosszantóbb hiba készletti kirtikára a recenzenst. Az előszóban említett *Bibó István*, századunk egyik legnagyobb európai politikai gondolkodója, rövid i-vel írta nevét. Az előszót író *Trencsényi László* és a szerzők nem értenek egyet a műfajban: az előző az ember-tanba történő „Bevezetésnek” tekinti a művet, míg az utóbbiak középhaladóknak szeretnék nyújtani a kötetet. Az ellentmondás annál is inkább érdekes, mivel az embertan programadó kötete Kamarás István tollából *Íme, az ember* címmel 1990-ben már megjelent az *Oktatáskutató Intézet* és az *Edukáció Könyvkiadó* gondozásában. Időrendben ezt követte a *Kagylózene* (Kamarás István – Makk Katalin – Varga Csaba, Szent Gellért Egyházi Kiadó, Budapest, 1993.), melyre *Trencsényi* is utal *Előszavában*, de olyan össze-